

Takdir Olgusu Kader Algısı Yazgı Yanılgısı (Kitap Tanıtımı)

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf OKŞAR

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatay/Türkiye, yusufoksar@mku.edu.tr

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 21.11.2018 Düzeltme/Revised: 28.11.2018

Kabul/Accepted: 30.11.2018

Takdir Olgusu Kader Algısı Yazgı Yanılgısı

İsmail ŞİK

Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, 193 sayfa

Kader, yalnızca Müslümanların düşünce tarihinin değil diğer bütün dinlerin üzerinde çokça tartışıkları kavramlardan biridir. Bu itibarla Allah-insan ilişkisinin muhtevası ve keyfiyeti ile ilgili bize yarar sağlayacak her türlü çalışma, ilgiyi fazlasıyla hak etmektedir. Ayrıca değişen şartlar içerisinde farklılaşan insan aklı ve onun evrenle ilişkisinin dinamik boyutu meselenin çağdaş yazarlar tarafından da ele alınmasını elzem hale getirmektedir. Zira ortaya çıkan yeni durumlar ve sorunlar karşısında İslam düşünürlerinin çözüm odaklı reflekslerinin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu çalışma sözünü ettiğimiz ihtiyaca gücü yettiği oranda karşılık olması hasebiyle değerli hale gelmiştir.

Eser, “Giriş” ve üç bölümden oluşmaktadır. Yazar giriş kısmında meselenin “tarihsel arka planı”nı kısa bir şekilde değerlendirdikten sonra konunun daha iyi anlaşılması amacıyla “bakal teorisi” adını verdiği somut bir örnek üzerinden kader kavramının 4 farklı anlayışını sınıflandırmıştır. Ayrıca kelimelerin insan fiillerine bakışını da bir şema üzerinde sistematize eden yazar okuyucuya daha bütüncül bir bakış açısı sunmuştur.

Birinci bölümde “Kavramsal Çerçeve”yi okuyucunun istifadesine sunan yazarın burada daha ziyade insan fiilleri ve Allah-insan ilişkisi bağlamında tartışmaya konu olan kavramların tahlilini yapmaktadır. Kaza, kader, takdir ve Allah’ın bilgisi; mevzunun öne çıkan ilk kavramları olarak işlenmiştir. Buradan hareketle üç alt başlık altında Allah’ın bilgisi konusundaki İslam düşünce okullarının yaklaşımları irdelenmiştir. Ayrıca tartışmalara çokça konu olan “Levh-i Mahfuz” kavramı ayetler bağlamında ve konu bütünlüğü göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Kader ile yakından alakalı olan Allah’ın sıfatlarından irade mefhumu Kur’an’ın yaklaşımı ve özellikle Ehl-i Sünnet kelimelerinden Eş’arilik ve Matüridilik düşüncelerinin özelinde tahlil edilmiştir.

Yazarın özellikle konuyu şematik mantık içerisinde bir bütün olarak koyma gayretine bu bölümde de rastlamaktayız. Bunun yanında giriş kısmındaki “tarihsel arka plan” ve “bakal teorisi” ile çizilen taslağa göndermeler yapıldığı ve böylece de kitabın bir bütün olarak anlaşılmasının ne kadar önemli olduğu ön plana çıkmaktadır. Bölümün devamında ise; rıza,

meşiet, istitâat, yaratma, kesb, sünnetullah/adetullah ve sıbgatullah mefhumlarının işlenmiş olması özellikle bu konuda günlük hayatta karşımıza çıkan kader anlayışları ve bu konudaki sorunların nasıl anlaşılması gerektiğini bir hiyerarşi içerisinde anlamamıza imkân sağlamaktadır. Ayrıca günlük konuşmalarımızda sıkça müracaat ettiğimiz şans/talih/baht/kısmet gibi söylemlerin kader ile ilgisi kurulmuş bu yanlış anlayışın Allah'ın azim, tedbir ve çalışma konusundaki tavsiyelerine zarar verdiği vurgulanmıştır.

Dua ile kader değişir mi? Hidayet ve dalalet konusunda kulun rolü nedir? Emek ve rızık dengesini nasıl anlamalıyız? Kalpleri mühürlemek ifadesinin Allah'ın adaleti ile ilgisinin ne olduğu? Tevekkül-mütevekkil diyalektiği nasıl anlaşılmalıdır? Hayır ve şer ikileminde kulun yapıp etmelerinin keyfiyeti nedir? Ecel ve ömür noktasında insanın gücünün sınırları ve ölüm saatinin kulun fiilleri ile ilgisi nasıl kurulmalıdır? Gibi sorularının cevaplarına yine birinci bölümden ulaşmak mümkündür.

Yazar, kavramsal çerçeve ile giriş yaptığı konuya, muhteva ve keyfiyet açısından ikinci bölümde yer vermektedir. “Teolojik Zemin: Takdirler ve Tercihler” ile başlayan ikinci bölümde takdirleri 4 ana başlık altında değerlendiren müellif böylece okuyucuya tercihler/kazanımlar ve yaratma arsındaki çoklu ilişkiyi kurma imkânı vermiştir. Özellikle eserde bir “takdirler alanı tablosu” olması meselenin daha iyi anlaşılmasına ciddi bir katkı sunmaktadır.

Allah'ın yaratma-kader ikilisi ile ilgisi onun yalnızca insanın tercih ve seçimlerini, onun iradesine uygun meydana getirmesi ile sınırlı değildir. Ayrıca bu yaratma eylemi, kaderin diğer boyutu olan ve daha ziyade düzen ve ölçü mefhumlarına karşılık gelen, evrensel yasaları/sünnetullahı da kapsamaktadır. Zira birey kendisine hazır verili bir evren içerisinde doğmakta ve bu âlem içerisinde yer alan yasalara uygun bir şekilde yaşamını devam ettirebilmektedir. Bu itibarla yazar “tabiat kanunları” başlığı altında ilgili ayetleri de sistematik bir şekilde kullanarak doyurucu izahatlar yapmıştır. Allah'ın kudreti ve tekvini iradesine bağlı olarak yaratılan bu yasalar ölçü ve düzen açısından kader kavramı içerisinde mütalaa edilmiştir. Fiziksel yasalar madde ve enerji ve onun fonksiyonları hakkındaki kanunları içerir. Biyolojik yasalar ise canlıların üremesi, beslenmesi, büyümesi ve ölümü ile ilgilidir. Burada toplumsal yasalara ayrı bir parantez açmakta yarar vardır. Çünkü biyolojik ve fiziksel yasalar kadar kesin çizgileri olmamakla birlikte sahip olduğu bir bakıma görelî yapıya rağmen genel çizgileriyle toplumsal yasalar da evrensel nitelikler taşımaktadır. Öyle ki yazar iyi eğitilmiş motive edilmiş ve aynı hedefe yöneltilmiş toplumların hangi ırk ve renge veya dine sahip olsalar da başarıya ulaştıklarını kaydetmiştir.

Evrensel yasalar dışında insanoğlu kendisine yüklenen bir takım hazır donanımlara da sahip olarak dünyaya gelir. Yazar bir şema halinde gösterdiği bu donanımları sabit ve değişken olarak ikiye ayırmıştır. İçine doğduğumuz bu donanımlardan sabit olanları; anne-babamı, ırkımız, rengimiz, tarihimiz ve benzerilerdir. Değişken donanımlar ise iki başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunlar; ilki kazanımsal donanımlar yani ailemizden aldıklarımız, diğeri ise donanımsal kazanımlarımız olan bizim kazandıklarımızdır.

Bu izahlardan sonra yazar, kulun tercihleri ve imtihan alanı başlıklarıyla aslında konuyu tam merkezi noktaya taşımıştır. Daha doğrusu tartışma ile ilgili fırtına burada

kopmaktadır. Ancak şunu belirtmekte yarar vardır. Yazarın girişte çizdiği kavramsal çerçevenin ayakları yere bastığından ve bir bakıma vakiya mutabık olduğundan mesele burada özgürlükler ve sorumluluklar açısından gayet makul ve adil bir şekilde çözüme kavuşturulmaktadır. Çünkü insan kendi tercihlerinin ürünüdür. Ancak bu tercihlerinden sorumludur. Dünya hayatı Mülk suresi 2. ayete binaen kimin iyi işler yapacağını denemek ve göstermek için vardır. Bu nedenle insan Kur'an'ın da birçok ayetinde geçtiği gibi korku, açlık, maldan eksiltme, sevdikleri, sıkıntılar, nimetler ve rızıkların darlığı üzerinden farklı alanlarda imtihana tabi tutulmaktadır. Açıkçası kaderin en can alıcı noktasını da burası oluşturmaktadır. Yazar niyet, azim, eylem ve dua kavramlarını tahlil etmek suretiyle, insanın bu takdirler alanındaki mobilitesinin/hareketliliğinin sınırlarını ve imkânını izah etmeye gayret etmiştir. Ayrıca yazarın imtihan alanları ile sınıflandırdığı ikili tasnif de kayda değerdir. Müellif burada birinci imtihan alanı olarak donanımlarımızı, ikinci imtihan alanı olarak da kazanımlarımızı sınıflandırmıştır. Zira birinci alanla ilgili niteliklerimiz bizim için bir sorumluluk teşkil etmemektedir. Yani Allah bizim ırkımıza, rengimize ve tipimize bakmayacaktır. Aksine O, kazanımlarımız neticesinde ortaya çıkan ahlaki bir varlık olarak bizi değerlendirmeye tabi tutacaktır.

Yazarın takdir-tercih etkileşimini somut örnekler üzerinden işlemesi konunun anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Örneğin ABD'de yaşayan *Meluncanlar* ile ilgili tespitler oldukça ilginçtir. Burada yazarın vurgulamak istediği asıl nokta donanımsal kazanımların bazen kişilerin tercihleriyle bazen de şartlar gereği değişebilecek olduğudur. Diğer bir örnek de Afrika'dan Türkiye'ye bir şekilde gelmiş bireylerin köken ve anatomik yapı açısından kendi atalarını temsil etseler de Anadolu'nun kültürü ve sosyal iklimi içerisinde yoğrulmuş olmalarıdır.

Yazar, kader probleminin hayata yansımaları ve insanların bu noktada nasıl tutumlar geliştirdikleri sorusunun karşılığını aradığı bu başlık üç ana kader algısı üzerinden temellendirilmiştir. Konunun sosyal hayatla bağının kurulması da kitabın yararını ve önemini arttırmıştır. Bunlardan ilgi kaderci yaklaşımdır. Yazar burada cebri tutumun tarifini yapmakta ve bu yaklaşımın mazideki ve modern dünyadaki sosyal hayat düzlemindeki örneklerine yer vermiştir. Özellikle cebri tutumun "her şey belli bunun neresi imtihan?" sorusunu makul bir cevap veremediği de belirtilmiştir. Örneğin iş kazaları konusunda Avrupa ülkeleri içerisinde Türkiye'nin birinci olması ve en çok ölümlü vakıaların yaşandığı ülke konumunda olmasını kaderle nasıl izah edebiliriz? Şili ve Türkiye'de yaşanan farklı zamanlardaki maden kazaları sonuçları itibarıyla dikkatle incelenmelidir. Gerekli tedbirler alındığı için Şili'de madenciler başarılı bir operasyonla yerin 700 metre altından kurtarılırken Soma maden faciasında 301 madencinin can vermesi de tedbir-kader diyalektiğinin en somut örneklerindedir.

Hürriyetçi yaklaşım olarak adlandırılan kaderi tutum da ise cebri yaklaşımın diğer katı fikri ile karşılaşmaktayız. Tefvizi mutlak dediğimiz ve her şeyi kulun yapabileceğini düşünmek ve Allah'ın iradesini bir bakıma sınırlandırmak kendi içerisinde ciddi teolojik sorunlar barındırmaktadır. Çünkü bireyin irade ve kudreti sahip olduğu şartlar çerçevesinde bir anlam ifade eder. Yazar burada oldukça popüler bir örnekle karşımıza çıkmaktadır. Aziz Sancar Mardin doğumlu bir kişidir. 8 çocuklu bir ailenin bireyidir. Ne kadar zeki ve azimli olsa da şartlarını ve imkânlarını değiştirmemiş yani ABD'ye gitmemiş kendi azmi ve çabasıyla yaşadığı

verde neler yapabilecekti? Yazar burada bireysel tercihlerin ve davranışların şekillenmesinde çoğu zaman insanın kendi dışındaki şartların da etkili olduğunu vurgulama niyetindedir. Ama son tahlilde azim ve çaba kulun kendi tercihine bağlıdır.

Son olarak takdirleri ve insan hürriyetini bütüncül bir çerçevede ele alan yaklaşımı izah eden yazar, burada insanın sahip olduğu donanımları, yaşadığı evrenin yasalarını ve kendi irade ve kudretinin sınırlarını bilerek eylemlerde bulunması gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. İmtihan-yaratma ve hikmet bağlamında daha sağlıklı bir özgürlük-sorumluluk ilişkisinin ancak bu yaklaşımla mümkün olabileceği ortaya konulmuştur. Özellikle Allah'ın bilgisi ve kulun eylemlerinin belirlenmiş olması paradoksu da bu bölümde irdelenmiştir.

Ancak kulun faydasına bazı ilahi müdahalelerin olduğu fikrinin yazar tarafından gündeme getirilmesi eleştirilebilir. Zira neye göre? Nasıl? Ne zaman? Kim için? Sorularının cevaplarını sağlıklı bir şekilde veremeyeceğimiz ortadadır. Bazı fiillerin neticesinde ölüm olayının sıra dışı bir şekilde gerçekleşmemesinin ilahi iradenin kulun faydasına işlemesi şeklinde algılanmasından ziyade "ölüm olayının gerçekleşmesini engelleyen çok hassas detayları gözden kaçırmış olabilmekteyiz" demenin daha sağlıklı olacağı kanaatindeyim. Ancak buna rağmen yazarın kader olgusunu işlerken Allah'ın ilmini vakıya uygun yaratabilmeye ve belirlenimler dışında tutmaya tahsis etmesi oldukça yerindedir.

3. bölüm kader konusunda yazılan birçok eser göz önüne alındığında oldukça orijinal bir niteliğe sahiptir. Yazar bu bölümde "algı ve yanığı olarak takdirler" başlığı altında örnek olaylar ve bu olaylara verilen tepkiler üzerinden bir kader-algı tahlili yapmıştır. Herkesin başına gelmiş veya gelebilecek oldukça yerinde olayların tercih edilmesi de konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Özellikle çocuklarda hastalık ve ölüm ile ilgili örnek olay birçok noktada kötülük problemi çerçevesinde ele alınmakta belki de kulun bilmeden Allah'a isyan etmesine bile neden olabilmektedir. Müslüman zihnini bu noktada aydınlatma çabası eserin en kritik özelliklerinden biridir.

Son tahlilde kısa soru ve cevaplar kısmı da oldukça ilgi çekici ve dönem dönem başvurabileceğimiz kısa açıklamalar içermektedir. Evlilik kader midir? Başımıza gelen doğal felaketler ilahi takdir midir? Her şeyi Allah'ın belirlediği doğru mudur? Allah'ın bilip de var etmediği şeyler var mıdır? Allah kulun kötülük yapmasına niçin izin verir? Genetik hastalıklar kader midir? Ömür uzar mı kısalır mı? Zenginlik veya fakirlik kader midir? İlk bakışta dahi herkesin ilgisini çekecek bu sorulara yapılan kısa izahlar eserin önemini arttıran bir durumdur.

Eser kader tartışmasına yeni bir soluk getirmiştir. Doyurucu bilgiler ve örneklerle meseleyi de aşırı kuramsal ve tarihi tartışmalara boğmadan anlatmış olması esere artı bir özellik kazandırmıştır. Diğer birçok çalışmada ıskalanan realiteye uygun örnekler okuyucunun eserle irtibatını daha sağlıklı bir şekilde kurmaktadır. Akıcı ve kolay anlaşılır bir dil kullanılması da yazarın başarısı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca sosyal medyanın sağlıklı ve popülist kader tartışmalarının içerisinde bocalayan Müslüman zihnine daha sıhhatli bir bakış açısı kazandırmaya aday bir eserdir. Bir başka açıdan özgürlük ve sorumluluk bağlamında yerinde ve tutarlı izahatlar eserin kelami açıdan iyi bir şekilde kurgulandığını göstermektedir.